सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन

आयुष संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, मुबई

नागरीकांची सनद

२०२३

अनुक्रमणिका

➢ प्रस्तावना
➢ आयुष संचालनालयाअंतर्गत कार्यरत कार्यालयाची माहीती दर्शविणारा तक्ता
➢ संचालनालयाचे उद्देश व मिशन
➢ संचालनालयातील कार्यासनांतर्गत (आयु २, आयु ३, आयु ४, आयु ५, आयु ६, आयु ७ व आयु ८) पार पाडली जाणारी कार्ये / कामाचे स्वरुप
➢ विभागाच्या महत्वाच्या योजना व भविष्यातील संकल्प
➢ संचालनालयांतर्गत कामकाज हाताळण्यासाठी आयुष संचालनालय, मुंबई यांच्या कार्यालयातील अधिकाऱ्यांचे अधिकार/ कर्तव्ये
➢ केंद्र शासनाचा माहीतीचा अधिकार अधिनियम २००५ मधील तरतूदीनुसार आयुष संचालनालय या कार्यालयातील निर्देशित माहिती अधिकारी व अपिलीय अधिकारी संचालनालयाचे नियंत्रणाखालील शासकीय कार्यालयांबाबतचा तपशील
➢ शासकीय आयुर्वेद महाविद्यालयांमध्ये कार्यरत तक्रार हाताळणी यंत्रणा
➢ शासकीय आयुर्वेद रुग्णालयातील वेगवेगळया उपचार / तपासणी इत्यादीचे शुल्क दर्शविणारा तक्ता
➢ आयुष संचालनालनालयाचे अधिनस्त कार्यरत शासकीय, शासन अनुदानित व खाजगी विनाअनुदानित आयुर्वेद, होमिओपॅथी व युनानी महाविद्यालयांचे नावाची यादी

नागरिकांची सनद

प्रशासन लोकाभिमुख होण्यासाठी तसेच शासनाच्या दैनंदिन कामकाजात पारदर्शकता आणून शासनाने धोरण राबविण्यासाठी नागिरकांची सनद तयार केली आहे. जनतेला ज्यांच्या कामाबाबत होणारे गैरसोय टाळण्यासाठी या सनदेची निर्मिती करण्यात आलेली असून जनतेचे काम विहीत मुदतीच्या आत करुन घेण्याच्या हक्क खऱ्या अर्थाने याव्दारे प्राप्त होणार आहे. या सनदेव्दारे जनतेला चांगली सेवा देणे तसेच कायद्याची आणि नियमांची अंमलबजावणी संबंधित अधिकाराव्दारे करुन पारदर्शक प्रशासनाची खात्री जनतेला देता येईल अशा महत्वाच्या बाबींचा समावेश यात आहे.

शासनाकडून जनतेला विविध प्रकारच्या सेवा उपलब्ध करुन दिल्या जातात या सेवा कमीतकमी वेळात मिळाव्यात व त्या दर्जेदार असाव्यात अशी जनतेची माफक अपेक्षा असते. या सेवांची पुरेपुर माहीती सर्व सामान्य जनतेला बाबतीत आपले उत्तरदायित्व जोपासणी या उद्दिष्टांच्या पूर्तीकरीता नागिरकांची सनद तयार करण्यात आली आहे.

शासनाने शासन निर्णय क्र.ADR.१३५६-H, दि.०६.०२.१९५७ अन्वये आयुर्वेदासाठी स्वतंत्र संचालनालयाची निमिर्ती करुन सदर कार्यालयास संचालक, आयुर्वेद यांचे कार्यालय, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई असे नाव दिले. तेव्हापासून आयुर्वेदासाठी आयुर्वेद व युनानी औषधी पध्दतीमधील संस्थाचे नियमन या संचालनालयामार्फत करण्यात येते. तदनंतर १९७५ मध्ये होमिओपॅथिक पध्दती या संचालनालयाच्या अधिपत्याखाली देण्यात आली. वैद्यकीय शिक्षण, आयुष (AYUSH) (आयुर्वेद, योग, युनानी, सिध्द व होमिओपॅथी चिकित्सापध्दत) या विभागाकडून राज्यातील जनतेस प्राथमिक आरोग्यासह औषधोपचार, विशेषोपचार व अतिविशेषोपचार सेवा देण्यात येते.

या विभागाच्या अधिनस्त वैद्यकीय सेवा व व्यवसाय या संदर्भातील कायद्याची अंमलबजावणी करणे, मानवी जीवनाच्या प्रक्रियेमध्ये मानवाच्या शारिरिक, मानसिक, जन्मजात निर्माण होणारे आजार, अपघात, हवामानातील होणाऱ्या बदलामुळे निर्माण होणारे संसर्गजन्य रोग इ. निर्माण होणाऱ्या आजारावर मात करुन मानवी जीवनाचा दर्जा उंचावण्यासाठी वैद्यकीय क्षेत्राशी निगडित संशोधन, उपाय योजना, वैद्यकीय शिक्षण, औषध निर्मिती व आनुषंगिक कायदे, या प्रयोजनार्थ आवश्यक वैद्यकीय क्षेत्रातील मनुष्यबळ निर्माण करणे तसेच राज्यात वैद्यक शास्त्रात समतोल विकास साधणे व वैद्यक शाखेतील विविध अभ्यासक्रमात एकरुपता आणणे इ. संदर्भातील धोरणात्मक निर्णय घेतले जातात.

आयुष संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य मुंबई या कार्यालयांतर्गत आयुर्वेद, युनानी, होमिओपॅथी तसेच निसर्गोपचार व योगोपचार इत्यादी भारतीय वैद्यकशास्त्राच्या शासकीय, अनुदानित व विनाअनुदानित महाविद्यालयाचे नियमन व नियंत्रण करणे, भारतीय वैद्यकशास्त्राचा प्रचार व प्रसार इत्यादी कामे आयुष संचालनालयाकडून केली जातात. राज्यात सध्या ५ शासकीय आयुर्वेद महाविद्यालये व संलग्नित रुग्णालये व १ शासकीय होमिओपॅथी महाविद्यालय असून, १६ आयुर्वेद व ३ युनानी महाविद्यालये व संलग्नित रुग्णालये यांना शासनाकडून अनुदान दिले जाते. याशिवाय ७२ आयुर्वेद, ४ युनानी व ६० होमिओपॅथी महाविद्यालये व संलग्नित रुग्णालये खाजगी संस्थांमार्फत चालविली जात असून त्यांना शासनाकडून कोणत्याही प्रकारे आर्थिक मदत / अनुदान दिले जात नाही.

SET UP OF DIRECTORATE OF AYUSH MAHARASHTRA STATE

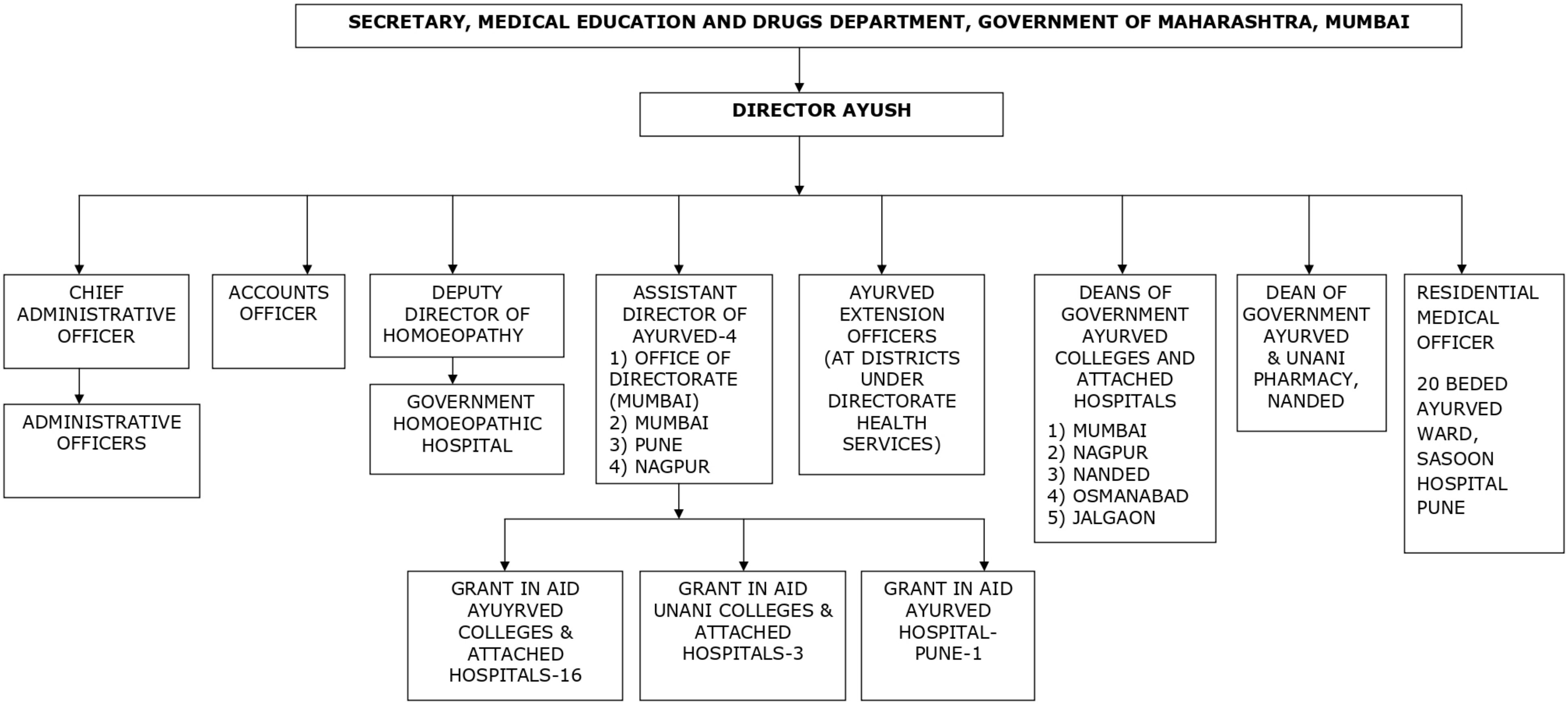

संचालनालयाचे उद्देश

- अस्तित्वात असलेल्या आयुष शिक्षण संस्थांचे श्रेणीवर्धन करुन त्यांची सक्षमता वृध्दी करणे.
- राज्यातील प्रत्येक महसूल विभागात किमान एक शासकीय आयुर्वेद महाविद्यालय व संलग्नित रुग्णालय स्थापन करणे.
- राज्यातील प्रत्येक आरोग्य केंद्रात आयुष आरोग्य सेवा केंद्र सहस्थापित करणे.
- राज्यातील प्रत्येक ग्रामीण रुग्णालयात, जिल्हा रुग्णालयात आयुष आरोग्य सेवा केंद्र सहस्थापित करणे.
- प्राधान्याने स्वतंत्र पदव्युत्तर संस्थेशी संबंधित दोन अद्यावत (State of art) उच्च स्तरीय शिफारस दर्जाची (tertiary referral level) आयूष "अनुसंधान व शिफारस / referral रुग्णालये" स्थापित करणे.
- आयुष चिकीत्सा पध्दतींना प्राधान्य असणाऱ्या क्षेत्रात विशेष चिकीत्सा केंद्र स्थापित करणे.
  - वार्धक्यजन्य रोगांसाठी उपचार केंद्र.
  - जीवनशैलीजन्य रोगांसाठी उपचार केंद्र.
  - असाध्य रोगावस्थेतील रुग्णांसाठी उपचार केंद्र.
  - त्वचा रोगांसाठी उपचार केंद्र.
  - यकृत व पित्ताशयजन्य रोगांसाठी उपचार केंद्र.
- वनौषधींच्या संवर्धनासाठी व शाश्वत उपयोगासाठी कार्यदल स्थापित करणे.
- आयुर्वेद, युनानी व होमिओपॅथीक औषधांच्या उत्पादनासाठी व दर्जा नियंत्रणासाठी पायाभूत सुविधा समुह स्थापित करणे.
- आयुर्वेद, सिध्द व युनानी वनौषधींच्या व औषधी कल्पांचे विपणन व निर्यात करणे.
- अस्तित्वात असलेल्या आय. पी. आर. प्रणालीचे उपयोजन करणे.
- राज्य स्तरावर व आयुष संस्थांच्या स्तरावर "अनुसंधान नियंत्रण प्रणाली" स्थापित करणे.

मिशन - महाराष्ट्र राज्यातील सर्व नागरिकांना समग्र आरोग्य सेवा देण्याकरीता आयूष (आयुर्वेद, योग, युनानी, सिध्द व होमिओपॅथी चिकित्सापध्दत) चिकीत्सा पध्दतींना अग्रणी जीवन पध्दती व चिकीत्सा पध्दती म्हणून प्रस्थापित करणे.

संचालनालयातील कार्यासनांतर्गत (आयु २, आयु ३, आयु ४, आयु ५, आयु ६, आयु ७ व आयु ८) पार पाडली जाणारी कार्ये / कामाचे स्वरुप :-

- आयुर्वेदिक, युनानी, होमिओपॅथिक औषधी पध्दतीमधील महाविद्यालयातून संबंधित औषधी पध्दतीमधील अभ्यासक्रम शिकवून अहर्ताधारक डॉक्टर, वैद्य, हकीम निर्माण करणे.
- आयुर्वेदिक, युनानी, होमिओपॅथिक औषधी पध्दतीने रुग्णांवर उपचाराची सोय करणे. या औषधी पध्दती जनतेमध्ये लोकप्रिय करुन त्यांची वाढ करणे.
- या औषधी पध्दतीमध्ये संशोधनासाठी प्रयत्न करणे.
- राज्यात औषधी वनस्पती लागवडीस व उत्पादनास प्रोत्साहन देणे.
- शासकीय आयुर्वेद महाविद्यालयां व्यतिरिक्त १६ अनुदानित आयुर्वेद व ३ युनानी महाविद्यालयांना शासनाकडून मंजूर करण्यात येत असलेले अनुदान संचालनालयामार्फत वितरीत करणे.
- आयुर्वेद - होमिओपॅथी - युनानी पदव्युत्तर अभ्यासक्रमाची सामाईक प्रवेश परीक्षा राबविणे.
- नवीन आयुर्वेदिक, युनानी, होमिओपॅथिक महाविद्यालय स्थापन करणे, पदवी अभ्यासक्रमाच्या प्रवेश क्षमतेत वाढ करणे, पदव्युत्तर अभ्यासक्रमाच्या औषधी पध्दती प्रवेश क्षमतेत वाढ करणे व नवीन विषयात पदव्युत्तर अभ्यासक्रम सुरु करणे इ.साठी संबंधित संस्थेची सक्षमता तपासणी करणे.
- या संचालनालयाच्या अधिपत्याखालील कार्यरत शासकीय संस्थाचा तसेच शासन अनुदानित आयुर्वेद व युनानी महाविद्यालयांचा तक्ता सोबत जोडलेला आहे. या संचालनालयाच्या अधिपत्याखालील शासकीय आयुर्वेद महाविद्यालये व संलग्नित रुग्णालयातील प्रशासकीय, तांत्रिक व आर्थिक अडी-अडचणी /समस्यांचे निराकरण करण्यासाठी या संचालनालयाकडून उपायययोजना केल्या जातात.
- आयुष संचालनालयातंर्गत असलेल्या अनुदानित आयुर्वेद व युनानी महाविद्यालय व संलग्नित रुग्णालयास शासनाकडून वेतन मंजूर केल्यानंतर या संचालनालयाकडून वितरीत केले जाते. त्याचे निर्धारण तसेच लेखा परिक्षणही केले जाते. ही संपूर्ण कार्यवाही सहाय्यक संचालक आयुष, नवी मुंबई / नागपूर / पुणे या कार्यालयाकडून केल्या जातात.

  त्याचप्रमाणे शासन निर्देशान्वये सहाय्यक संचालक आयुष मुंबई यांचे कार्यालयाकडून महाराष्ट्र आरोग्य विज्ञान विद्यापीठ नाशिक, हाफकीन प्रशिक्षण व शिक्षण संस्था, परेल या संस्थेचे वेतन व तत्सम भत्यांची देयके आयुर्वेदार्थ या ऑनलाईन प्रणालीन्वये मंजूर करुन वितरीत करण्याचे कामकाज करण्यात येते.
- विविध आयुर्वेदिक औषधाचे शासकीय आयुर्वेद रुग्णालयात चिकित्सालयीन चाचणी करुन त्यावर संशोधन केले जाते.

- केंद्र शासनाच्या आयुष विभागातंर्गत राबविण्यात येणाऱ्या केंद्र पुरस्कृत योजनेमधील अटी व निकष इ.ची पुर्तता करणाऱ्या या संचालनालयाच्या अधिपत्याखालील विविध संस्थाना केंद्रिय अनुदान मंजुर केले जाते.
- या संचालनालयाच्या अधिपत्याखालील नांदेड येथे शासकीय आयुर्वेद व युनानी रसशाळेत आयुर्वेदिक व युनानी औषधांची निमिर्ती केली जाते.
- या संचालनालयाच्या अधिनस्त असलेल्या खाजगी शासन अनुदानित संस्थातील शासनमान्य पदावरील कर्मचाऱ्यांना नियमित वेतन वाटप योजनेच्या प्रणालीमध्ये सुधारणा करण्यात आली असून “आयुर्वेदार्थ” या संगणकीय प्रणालीमध्ये वेतन वितरीत करणेबाबत शासनाने घेतलेल्या निर्णयाची आयुष संचालनालयाकडून अमंलबजावणी करण्यात आली असून मार्च २०१३ पासून आयुर्वेदार्थ संगणकीय प्रणालीद्वारे नियमित वेतन वितरीत करण्यात येत आहे.
- शासनाने मागासवर्गीय अनु शेष तसेच अपंगाचे आरक्षण भरणेबाबत वेळोवेळी निर्गमित शासन निर्णयाची अमंलबजावणी या संचालनालयाकडून करण्यात येते. सद्यस्थितीत मागासवर्गीय अनुशेष ९० टक्के भरण्यात आलेला आहे. तसेच अपंगांना त्यांच्या मागणीनुसार उपकरणे पुरविण्यात आली आहेत.
- या संचालनालयाच्या शासकीय आस्थापनेवरील वर्ग-१ व २ ची पदे महाराष्ट्र लोकसेवा आयोगाकडून शासनास शिफारस झालेल्या उमेदवारांची शासनाकडून नियुक्ती केली जाते. तसेच पदोन्तीची पदे शासनाच्या आस्थापना मंडळाकडुन शिफारस झालेल्या अधिकाऱ्यांना पदोन्नती देण्यात येते.
- वर्ग-३ ची रिक्त असलेली पदे या संचालनालयाकडून व वर्ग-४ ची पदे संबंधित कार्यालय प्रमुखाकडुन भरण्याची कार्यवाही केली जाते.
- राज्यातील खाजगी शासन अनुदानित संस्थेतील शासन मान्य पदावरील अध्यापकीय पदे भरण्यासाठी शासनाने निवड मंडळ स्थापन करुन पात्र ठरविलेल्या अध्यापकांच्या निवडीस आयुष संचालनालयाकडून मान्यता दिली जाते व तदनंतर संबंधित नियुक्ती प्राधिकारी संस्था निवडीस मान्यता मिळालेल्या अध्यापकांना नेमणुका देते. तसेच वर्ग-३ व ४ पदे सहाय्यक संचालक आयुर्वेद, नवी मुंबई /पुणे / नागपूर यांचे मान्यतेनंतर संबंधित संस्था नेमणुका देते. अशा पध्दतीने अंमलबजावणी करण्यात येत आहे.

- <u>विभागाच्या महत्वाच्या योजना :</u>

अ.क्र.	विषय
१	केंद्र शासनाचे आयुष मंत्रालय, नवी दिल्ली यांचे मार्फत राबविण्यात येणाऱ्या Central Sector Scheme अंतर्गत विविध योजना व Centrally Sponsored Scheme या योजनांतर्गत राष्ट्रीय आयुष अभियान इ. योजनांची माहीती http://ayush.gov.in/ या संकेतस्थळावर देण्यात आली आहे.

- भविष्यातील संकल्प

१. महाराष्ट्र राज्य पर्यटन विकास महामंडळाच्या समन्वयाने राज्यातील सर्व महत्वाच्या पर्यटन स्थळी आयुर्वेद पंचकर्म केंद्र उभारणे. (Medical Tourism)

२. महाराष्ट्र राज्यातील आयुर्वेद क्षेत्रातील अनुसंधानास प्रोत्साहन देणेसाठी आयुर्वेदिक रिसर्च सोसायटी स्थापन करणे. (MARC)

संचालनालयांतर्गत कामकाज हाताळण्यासाठी आयुष संचालनालय, मुंबई यांच्या कार्यालयातील अधिकाऱ्यांचे अधिकार/ कर्तव्ये/ पदनाम/ दूरध्वनी क्रमांक

अ क्रं	पदनाम	अधिकार / कर्तव्ये	दूरध्वनी क्रमांक
1	संचालक आयुष (रिक्त पद) वैद्य. रामन घुगराळेकर, शासकीय आयुर्वेद महाविद्यालय जळगांव, यांचेकडे अतिरिक्त कार्यभार सोपविण्यात आला आहे.	संपुर्ण महाराष्ट्राचे आयुर्वेद, युनानी योगा, होमिओपूथी व नॅचरोपॅथी औषधी प्रणालीचे प्रमुख म्हणून काम करणे आणि राज्यातील शासकीय निमशासकीय, व्यावसायिक, शैक्षणिक संस्था यांचे काम सुरळीतपणे चालविण्यास तसेच प्रशासकीयदृष्टया जबाबदार राहतील. आयुर्वेदाचा प्रचार, प्रसार होण्याचे दृष्टीने विविध क्षेत्रात जसे संशोधन, शिक्षण, व्यावसायिक आदी क्षेत्रांबाबत शासनास सुचित करावे आणि शासनाने वेळोवेळी सोपविलेल्या जबाबदाऱ्या पार पाडणे.	कार्यालयीन दूरध्वानी क्र. (०२२) २२६२६००७ (०२२) २२६२२२४७ मोबाईल क्र. ७०२१८७६४२३
२	उपसंचालक होमिओपॅथी (रिक्त पद)	संचालक यांचे नियंत्रणाखाली उपसंचालक होमिओपॅथीक या पदाचा कार्यभार सांभाळणे, राज्यातील होमिओपॅथीक संस्था सुरळीतपणे चालण्यासाठी त्यांचेवर नियंत्रण ठेवणेची जबाबदारी असणे, संचालक यांनी वेळोवेळी दिलेली कामे वेळेत पूर्ण करणे, राज्यातील विनाअनुदानित होमिओपॅथीक दवाखान्यावर नियंत्राण ठेवून त्यांचे वेळोवेळी निरिक्षण करणे. अनुदान संदर्भात प्राप्त झालेले प्रस्ताव काळजीपूर्वक तपासणे. संचालक यांना होमिओपॅथी मधील संशोधन, शिक्षण व व्यावसायिक योजनाबाबत वेळोवेळी सल्ला देणे.	कार्यालयीन दूरध्वानी क्र. (०२२) २६२०११२७
३	मुख्य प्रशासकीय अधिकारी श्री. प्र. द. सोमवंशी	आयुष संचालनालयाचे प्रशासन सरळ व सक्षम ठेवण्याची जबाबदारी. आयुष संचालनालयाचे अधिपत्याखाली येणाऱ्या कार्यालयाचे दरवर्षी निरिक्षण/ तपासणी करुन त्याबाबतच्या त्रुटींचे निराकरण करणे, लोकसभा /राज्यसभा तसेच विधानसभा/ विधानपरिषदेमधील लोकप्रतिनिधीकडून प्राप्त होणाऱ्या प्रश्नांची उत्तरे विधिमंडळास संचालकांची मान्यता घेवून वेळेत शासनास सादर करणे. आयुष संचालनालयाचे अधिपत्याखालील येणाऱ्या कार्यालयावर नियंत्रण ठेवणे. संचालनालयात	कार्यालयीन दूरध्वानी क्र. (०२२) २२६२६००७ (०२२) २२६२२२४७ मोबाईल क्र. ९४२०२८८४९८

		रचना व कार्यपध्दती यावर नियंत्रणासाठी वेगळा अधिकारी नसल्याने मुख्य प्रशासकीय अधिकारी यांचे याबाबतीत नियंत्राण असणे गरजेचे आहे. ज्यावेळी संचालक व सहाय्यक संचालक आयुर्वेद यांचे अनुपस्थितीत त्यांचे वतीने मिटिंगमध्ये हजर राहणे. संचालनालयाच्या अधिपत्याखालील सर्व कार्यालयातील वर्ग -३ व वर्ग कर्मचाऱ्यांच्या समस्या सोडविणे. तसेच संचालनालयाच्या अतांत्रिक प्रशासन व व्यवस्थापनाच्या बाबीसाठी उदा. व्यावसायिक, वित्तिय, संरक्षणात्मक, लेखाविषयक व व्यवस्थापकीय विषयक बाबींसाठी जबाबदार राहील. तसेच या व्यतिरीक्त संचालक यांनी विशेष असे काम दिल्यास ते पार पाडणे, संचालक यांना जबाबदार असणे. संचालनालयाखालील वर्ग-१ व वर्ग-२ अधिकाऱ्यांच्या सेवेबाबतच्या सर्व बाबी पाहणे. संचालक व आयुष संचालनालयाशी संबधित समिती असल्यास त्यांच्या विषयीच्या बाबी पाहणे. आयुष संचालनालयाच्या संबधित सर्व धोरणात्मक बाबी पाहणे. औषधांच्या अनुपलेब्धतेसंबंधीच्या तक्रारीकडे लक्ष देणे. आयुष संचालनालयाशी संबधीत संस्थामधील शिस्तभंगविषयक बाबी व विभागीय चौकशी संदर्भातील बाबी पाहणे. कार्यालयीन कर्मचारी तसेच रुग्णालयाचे प्रशासकीय अधिकारी यांचेवर देखरेख ठेवणे व त्यांची कार्यक्षमता वाढविण्याच्या दृष्टीने प्रयत्न करणे. अधिक मनुष्यबळ, रुग्णालयास लागणारी यंत्रसामग्री या बाबींच्या प्रस्तावाबाबत आयुर्वेद संचालकांशी सल्लामसलत करुन ते निकली काढणे. अंतर्गत लेखापरीक्षण तसेच महालेखापाल यांचे कार्यालयाकडून घेतलेल्या आक्षेपांची संचालकांशी विचारविनिमय करुन पूर्तता करणे. नवीन प्रस्ताव व नवीन बाबी पाहणे. वित्त विभागाच्या अंतर्गत असलेल्या पथकाकडून केलेले भंडारांच्या नियमित पडताळण्या होत आहेत का ते पाहणे. तीन महिन्यातून एकदा कार्यालयीन कर्मचाऱ्यांची मिटिंग घेवून त्यांच्या समस्या सोडवणे.	
४	सहाय्यक संचालक आयुष (रिक्त पद)	राज्यातील अनुदानित आयुर्वेद व युनानी महाविद्यालय व संलग्नित रुग्णालये तसेच जिल्हा परीषदेचे अंतर्गत असलेल्या आयुर्वेदिक व युनानी दवाखान्यावर नियंत्राण	कार्यालयीन दूरध्वानी क्र. (०२२) २२६२६००७ (०२२) २२६२२२४७

	वैद्या. श्रध्दा सुडे, सहाय्यक संचालक आयुष, नवी मुंबई, यांचेकडे अतिरिक्त कार्यभार सुपूर्द करण्यात आला आहे.	ठेवणेसाठी त्यांच्या तपासण्या करणे. अनुदानित आयुर्वेद महाविद्यालयांचे अनुदान प्रस्तावांची तपासणी करुन संचालकांना शिफारस करणे. जिल्हा परीषदेमधील आयुर्वेदिक व युनानी दवाखान्याचे तांत्रिक निरिक्षण करणे. संचालकांचे कार्यालयातील तांत्रिक बाबी जबाबदारीने पाहणे. आयुर्वेदिक व युनानी शैक्षणिक बाबी संदर्भात कामकाज पाहणे. संचालकांनी वेळोवेळी दिलेले तांत्रिक व अतांत्रिक काम पाहणे.	मोबाईल क्र. ९६१९४८१५३१
५	प्रशासकीय अधिकारी श्री. सं. सुं. कातवरे	मुख्य प्रशासकीय अधिकारी यांना कर्तव्य जबाबदाऱ्या सक्षमपणे पार पाडण्यास सर्वतोपरी मदत करणे. आस्थापनाविषयक किरकोळ व दैनंदिन बाबी पाहणे. संचालनालयातील अधिक्षक, प्रमुख लिपिक, लिपिक, यांना वेळोवेळी मार्गदर्शन करुन त्यांचे कामावर नियंत्रण ठेवणे. संचालनालयातील वर्ग-४ कर्मचाऱ्यांवर त्यांचे काम व वर्तवणूक यांचेवर नियंत्रण ठेवणे. संचालक व मुख्य प्रशासन अधिकारी यांनी वेळोवेळी दिलेली कामे तत्परतेने व जबाबदारीने पार पाडणे.	कार्यालयीन दूरध्वानी क्र. (०२२) २२६२६००७ (०२२) २२६२२२४७ मोबाईल क्र. ८४२५०६४६५६
६	लेखा अधिकारी श्रीमती. सिध्दी सु. भोळे	संचालनालयातील लेखा विषयक सर्व कामावर नियंत्राण, नियमित रोख नोंदवही तपासणी व स्वाक्षरी करणे. स्विय प्रपंची लेखा तपासणी, संचालनालयाच्या अधिपत्याखालील संस्थाचे अंतर्गत लेखापरीक्षण करणे. त्याबाबतचा अहवाल तयार करणे. प्रलंबित लेखा आक्षेपांचे निराकरण करणे. लेखा शाखेतील व अंतर्गत लेखा पथकातील कर्मचाऱ्यांवर नियंत्रण ठेवणे व वेळप्रसंगी त्यांच्या समस्या सोडविण्यासाठी मुख्य प्रशासकीय अधिकारी यांना सर्वोतोपरी मदत करणे.	कार्यालयीन दूरध्वानी क्र. (०२२) २२६२६००७ (०२२) २२६२२२४७ मोबाईल क्र. ९९६७५६६५३०
७	सहाय्यक लेखाधिकारी श्री. आशिष चं. मोरे	लेखा अधिकारी यांना कर्तव्य आणि जबाबदाऱ्या सक्षमपणे पार पाडण्यास सर्वतोपरी मदत करणे. लेखाविषयक किरकोळ व दैनंदिनी बाबी पाहणे. लेखा विभागातील अधिक्षक, प्रमुख लिपिक, लिपिक यांना वेळोवेळी मार्गदर्शन करणे. संचालनालयाचे अधिपत्याखालील संस्थांचे अंतर्गत लेखापरीक्षण करणे. त्याबाबतचा अहवाल तयार करणे. प्रलंबित लेखा आक्षेपांचे निराकरण करणे. लेखा शाखेतील व अंतर्गत लेखा पथकातील कर्मचाऱ्यांवर नियंत्रण ठेवणे व वेळप्रसंगी त्यांच्या समस्या सोडविण्यासाठी लेखाअधिकारी यांना सर्वतोपरी मदत करणे.	कार्यालयीन दूरध्वानी क्र. (०२२) २२६२६००७ (०२२) २२६२२२४७ मोबाईल क्र. ९०८२४५०६७८

केंद्र शासनाचा माहीतीचा अधिकार अधिनियम २००५ मधील तरतूदीनुसार आयुष संचालनालय या कार्यालयातील निर्देशित माहिती अधिकारी व अपिलीय अधिकारी

अ. क्र	**कार्यासन**	**राज्य जनमाहीती अधिकारी**	**अपिलीय अधिकारी**
	आयु ३, आयु ६,	श्री. सं. सु. कातवरे प्रशासकीय अधिकारी	श्री. प्र. द. सोमवंशी मुख्य अइ प्रशासकीय अधिकारी
१	आयु २,	श्री. सं. सु. कातवरे प्रशासकीय अधिकारी	
२	आयु ४ व आयु ५	श्रीम. सिध्दी भोळे, लेखा अधिकारी	
	आयु ७,	वैद्या. श्रध्दा सुडे, सहाय्यक संचालक, आयुष	

मालमत्तेचा तपशील	:	शासकिय इमारत – शासनाच्या मालकीच्या इमारतीत कार्यालय आहे. इमारती व जागेचा तपशील आयुष संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई, शासकीय दंत महाविद्यालय व रुग्णालय इमारत, ४ था मजला, पी. डी.मेलो रोड, फोर्ट मुंबई – ४००००१
उपलब्ध सेवा	:	सकाळी ९.४५ ते सायंकाळी ६.१५ वाजेपर्यंत
संस्थेच्या संरचनात्मक तक्त्यामध्ये कार्यक्षेत्राचे प्रत्येक स्तरावर तपशील	:	कार्यालय प्रमुख असल्याने कार्यक्षेत्र मर्यादित असून वरील नमूद कार्य पार पाडले जाते.
कार्यालयीन दूरध्वनी क्र मांक व वेळा	:	०२२ – २२६२६००७ , ०२२ – २२६२६६४७ (सकाळी ९.४५ ते सायंकाळी ६.१५ वाजेपर्यंत
संकेतस्थळ व ईमेल आयडी		– www.mahaayush.gov.in – directorayurvedmaha@gmail.com०
साप्ताहिक सुट्टी व विशिष्ट सेवेसाठी ठरविलेल्या वेळा	:	महिन्यातील सर्व शनिवार व रविवार आणि सर्व शासकिय मंजूर सुट्टया लागू आहेत.

संचालनालयाचे नियंत्रणाखालील शासकीय कार्यालयांबाबतचा तपशील

संस्थेचे नाव	कोड	दुरध्वनी क्रमांक	कार्यालयप्रमुख/ अधिष्ठाता यांचे नाव	प्रशासकीय अधिकारी यांचे नाव	ई-मेल
आयुष संचालनालय,मुंबई	०२२	२२६२२२४७ २२६२६००७ (FAX)	वैद्य. रामन घुंगराळेकर, (अति. कार्यभार)	श्री. प्र. द. सोमवंशी मुख्य प्रशासकीय अधिकारी वैद्य. श्रदधा सुडे सहाय्यक संचालक आयुष श्री.सं.सु.कातवरे, प्रशासकीय अधिकारी	directorayurvedmaha@gmail.com
रा.आ.पोदार वैद्यक महाविद्यालय, वरळी,मुंबई	०२२	२४९३४२१४ २४९३६८८१	वैद्या.संपदा संत, अधिष्ठाता	श्री.न.रा.पाटील प्रशासकीय अधिकारी	deanrapmc@gmail. www.ayurvedinstitute.com
म.आ.पोदार रुग्णालय, वरळी, मुंबई	०२२	२४९३३५३३ / २४९३१८४६		श्री. अ. प्र. बंदिष्टी प्रशासकीय अधिकारी	deanmaph@ gmail.com
शासकीय होमिओपॅथीक रुग्णालय, विलेपार्ले, मुंबई	०२२	२६२०११२७	वैद्य.स्वानंद सोनार, प्रशासकीय वैद्यकीय अधिकारी	———	ghhparle@yahoo.in
शासकीय आयुर्वेद महाविद्यालय, नांदेड	०२४६२	२३४०२६ (FAX) २४८९५७	वैद्य य.रा.पाटील, प्रभारी अधिष्ठाता	श्री.सं.द.कंदले प्रशासकीय अधिकारी	Gac.nanded@gmail.com http://gacnanded.com
शासकीय आयुर्वेद रुग्णालय, नांदेड	०२४६२	२३२८६७ २३१०२६			gahnanded@gmail.com
शासकीय आयुर्वेदीक व युनानी रसशाळा, नांदेड	०२४६२	२३४५६७ २३४०२६			gaupnanded३४@gmail.com
शासकीय आयुर्वेद महाविद्यालय, नागपूर	०७१२	२७५७००२ २७४९१९८	वैद्य सु.य.राऊत, अधिष्ठाता,	वैद्य. गोपाळ शर्मा, (अति. कार्यभार) प्रशासकीय अधिकारी	govtayurcollegenagrpur@gmail.com http://www.gacnagpur.org

संस्थेचे नाव	कोड	दुरध्वनी क्रमांक	कार्यालयप्रमुख/ अधिष्ठाता यांचे नाव	प्रशासकीय अधिकारी यांचे नाव	ई-मेल
शासकीय आयुर्वेद रुग्णालय, नागपूर	०७१२	२७४६६३१		वैद्य. आदर्श देसाई प्रशासकीय अधिकारी	govtayurvedichospital@gmail.com
शासकीय आयुर्वेद महाविद्यालय, उस्मानाबाद	०२४७२	२५१७४१ (FAX)	वैद्य गंगासागरे, अधिष्ठाता	श्री. बा. ना . गिरी, प्रशासकीय अधिकारी	gacosbd@yahoo.co.in www.gacosbd.edu.in
शासकीय आयुर्वेद रुग्णालय, उस्मानाबाद	०२४७२	२५१६९२			gahosbad@gmail.com
शासकीय आयुर्वेद महाविद्यालय व संलग्नित रुग्णालय, जळगाव	---	---	वैद्य. रामन घुंगराळेकर, अधिष्ठाता	वैद्य. अभिजित अहिरे, प्रशासकीय अधिकारी (अति.कार्यभार)	gacjalgaon@gmail.com
शासकीय आयुर्वेद महाविद्यालय व संलग्नित रुग्णालय, बारामती, पुणे	---	९८२२९६१४९४.	वैद्य. अनिल भि. काळे, प्रभारी अधिष्ठाता	--	gacbaramati@gmail.com
शासकीय होमिओपॅथी महाविद्यालय व संलग्नित रुग्णालय, जळगांव	---	०२५७ २९९ ६४२३	वैद्य. रामन घुंगराळेकर, अधिष्ठाता	वैद्य. अभिजित अहिरे, प्रशासकीय अधिकारी (अति.कार्यभार)	ghmcjalgaon@gmail.com
सहाय्यक संचालक आयुष, मुंबई	०२२	२७५७६८६१	वैद्या श्रध्दा प्र.सुडे, सहाय्यक संचालक आयुष	श्री.अ.प्र. बंदिष्टी, प्रशासकीय अधिकारी, (अति.कार्यभार)	asdirayumumbai@yahoo.in
सहाय्यक संचालक आयुष, पुणे	०२०	२६१२४९५१	वैद्या.विना अजय पाटील, सहाय्यक संचालक आयुष (अति.कार्यभार)	---	adapune१@gmail.com
२० शय्या आयुर्वेद कक्ष, पुणे	९५२०	२६१२८००० EXT २७३/२७१ २६१२६८६८	वैद्या.विना अजय पाटील, निवासी वैद्यकीय अधिकारी (प्रभारी) तथा सहाय्यक संचालक आयुष	---	२०beddedayurpune@gmail.com

शासकीय आयुर्वेद महाविद्यालयांमध्ये कार्यरत तक्रार हाताळणी यंत्रणा

अ. क्र	विवरण	माहिती
१.	तक्रार कुठे नोंदवावी	अधिष्ठाता कार्यालय, शासकीय आयुर्वेद महाविद्यालय, मुंबई / नागपूर / नांदेड / जळगाव /उस्मानाबाद/बारामती
२.	तक्रार पोचपावती	आवक- जावक विभाग, अधिष्ठाता कार्यालय, शासकीय आयुर्वेद महाविद्यालय, मुंबई / नागपूर / नांदेड / जळगाव /उस्मानाबाद/बारामती
३.	तक्रार निवारणासाठी लागणारा वेळ	तक्रारीच्या स्वरुपावर
४.	Escalation of complaints	तक्रारीच्या स्वरुपावर
५.	Time for resolution of complaints after Escalation	तक्रारीच्या स्वरुपावर
६.	तक्रार निवारण अधिकारी नाव व संपर्क तपशील	१) वैद्या. संपदा संत, अधिष्ठाता, रा.आ.पोदार वैद्यक महाविद्यालय व संलग्नित रुग्णालय, वरळी, मुंबई. फोन नं.०२२-२४९३४२१४ २) वैद्य. य.रा.पाटील, प्रभारी अधिष्ठाता, शासकीय आयुर्वेद महाविद्यालय व संलग्नित रुग्णालय, नांदेड संपर्क - ०२४६२- २३४०२६ ३) वैद्य. गंगासागरे, अधिष्ठाता, शासकीय आयुर्वेद महाविद्यालय व संलग्नित रुग्णालय, उस्मानाबाद फोन नं.०२४७२-२५१७४१ ४) वैद्य सु.य.राऊत, अधिष्ठाता, शासकीय आयुर्वेद महाविद्यालय व संलग्नित रुग्णालय,नागपूर संपर्क- ०७१२-२७४९१९८ ५) वैद्य. रामन घुंगराळेकर, अधिष्ठाता, शासकीय आयुर्वेद महाविद्यालय व संलग्नित रुग्णालय, जळगाव

शासकीय आयुर्वेद रुग्णालयातील वेगवेगळया उपचार / तपासण्या इत्यादीचे शुल्क दर्शविणारा

<u>तक्ता (@)</u>

अ. क्र.	सेवा / सुविधा		रकाना "अ"	रकाना "ब"			
			मुंबई	नागपूर	नांदेड	विलेपार्ले	उस्मानाबाद
१	बाहयरुग्ण नोंदणी (७ दिवसांकरीता)		रु. ५. ००	रु. ५. ००	रु. ५. ००	रु. ५. ००	रु. ५. ००
२	आंतररुग्ण						
	अ	आंतररुग्ण शुल्क प्रतिदिन	रु. १०.००	रु. ५.००	रु. ५.००	रु. १०.००	रु. ७.००
	ब	आहार शुल्क (सकाळचा चहा,नाश्ता, दुपारचे जेवण)	रु. १०.००	रु. ५.००	रु. १०.००	रु. १०.००	रु. १०.००
३	प्रयोगशाळा चाचण्या			रु. १०.००		---	
	अ)	रक्त चाचण्या (प्रत्येकी)		रु. १०.००		---	
	१	सीबीसी इएसआर, हिमोग्लोबीन	रु. १५.००	रु. १०.००	रु. १०.००		रु. १०.००
	२	रक्तगट व आरएच टेस्टींग	रु. १५.००	रु. १०.००	रु. ५.००		रु. १०.००
	३	शुगर	रु. १५.००	रु. १०.००	रु. ५.००		रु. १०.००
	४	शुगर फास्टिंग पी. पी.	रु. २०.००	रु. १०.००	रु. १०.००		रु. १०.००
	५	एलएफटी	रु. २०.००	रु. १०.००	रु. १०.००		रु. १०.००
	६	मलमुत्र तपासणी	रु. ५.००	रु. १०.००	रु. ५.००		रु. १०.००
	७	इतर विशेष रक्त चाचणी	रु. २०.००	---	---	----	रु. १०.००
	८	एचआयव्ही	रु. २०.००	रु. १०.००	निशुल्क	---	निशुल्क
	९	एम. पी. टेस्ट	रु. ५.००	---	निशुल्क	----	रु. १०.००
	ब)	क्ष- किरण विभाग					
	१	क्ष- किरण चाचणी(स्टॅन्डर्ड) <u>अल्ट्रा सोनोग्राफी</u>	रु. १५.००	रु. २०.००	रु. १०.००	---	रु. ३०.००

		१) पूर्ण २) अर्धा	रु. ५०.०० रु. ३०.००	रु. २०.०० रु. २०.००	रु. ५०.०० --		-- --
	२	इ. सी. जी.	रु. १०.००	रु. २०.००	रु. १०.००	--	रु. ३०.००
	३	स्पायरोमॅटरी	रु. २५.००	रु. २०.००	रु. १०.००	--	रु. ३०.००
	४	एम. एम. आर.	--	रु. ३०.००	उपलब्ध नाही	--	--
४	शस्त्रकिया						
	१	भुल देवून करण्यात येणाऱ्या मोठया शस्त्रक्रिया	रु. १६०.००	रु. १००.००	रु. २००.००	--	रु. २००.००
	२	भुल देवून करण्यात येणाऱ्या छोटया शस्त्रक्रिया	रु. ६०.००	रु. ५०.०००	रु. ५०.००	--	रु. ७५.००
	३	लहान शल्यमंदिरा बाहेर	--	रु. २०.००	रु. ५.००	--	रु. २०.००
	बाळंतपण						
	अ)	पहिले बाळंतपण	--	निशुल्क	निशुल्क	---	निशुल्क
	c)	दुसरे बाळंतपण	रु. ५०.००	रु. २५.००	निशुल्क	---	रु. २५.००
	d)	तिसरे बाळंतपण	रु. २५.००	रु. १२५.००	रु. ५०.००	---	रु. १२५.००
५	नर्सिंग होम चार्जेस सर्वसाधारण कक्षातील साईडरुम		रु. २०.००	रु. १२५.००	रु. १००.००	---	रु. १२५.००
६	रुग्णवाहिका शुल्क (प्रति. कि. मी.)		रु. ५.००	रु. ५.००	रु. ५.००	---	रु. ५.००
७	विशेष उपचार / तपासणी			रु. १०.००			
	कान, नाक, घसा यासंबधीच्या चाचण्या ऑडीयोमेट्री		रु. २०.००	रु. १०.००	रु. १०.००	---	रु. १०.००
८	वैद्यकीय प्रमाणपत्र						
	१	आजाराचे प्रमाणपत्र	रु. २०.००	रु. १५.००	रु. १५.००	---	रु. १२.००

		(०३ महिन्यापर्यंत)					
	३	रुग्णालयात भरती झाल्याचे प्रमाणपत्र	रु. १०.००	रु. १०.००	रु. ५.००	---	रु. ५.००
	४	रुग्णालयातून डिस्चार्ज झाल्याचे प्रमाणपत्र	निशुल्क	निशुल्क	निशुल्क	---	निशुल्क
	५	अ) रुग्णपत्रिकेची कागदपत्रे देणे (०५ पानापर्यंत)	रु. २०.००	रु. १०.००	रु. १०.००	---	रु. १०.००
		ब) पुढील प्रत्येक पानाकरीता (झेरॉक्स कॉपी)	रु. १.०० (प्रतिपान)	रु. १.०० (प्रतिपान)	रु. २.००	---	रु. १.०० (प्रतिपान)
	६	या व्यतिरीक्त लागणारे कोणतेही प्रमाणपत्र	रु. ५०.००	रु. २५.००	रु. २५.००	---	रु. २५.००
	७	वरिष्ठ नागरीकांसाठी	रु. ५०.००	रु. १०.००	रु. १०.००	---	रु. १०.००

पंचकर्म चिकित्सेसाठी रुग्णशुल्क (@)

अ.नु.	सेवा/ सुविधा	रकाना "अ"	रकाना "ब"			
		मुंबई	नागपूर	नांदेड	विलेपार्ले	उस्मानाबाद
१	स्नेह (अभ्यंग)	रु. १०.००	रु. ५.००	रु. १०.००	---	रु. १०.००
२	एकांग स्नेहन	रु. ५.००	रु. ५.००	रु. ५.००	---	रु. ५.००
३	सर्वांग स्वेद	रु. १०.००	रु. ५.००	रु. १०.००	---	रु. ५.००
४	नाडी स्वेद	रु. ३.००	रु. ५.००	निशुल्क	---	रु. ३.००
५	वमन विधी	रु. २०.००	रु. १५.००	रु. १५.००	---	रु. १५.००
६	विरेचन विधी	रु. २०.००	रु. ५.००	रु. १५.००	---	रु. १५.००
७	नस्य विधी	रु. ५.००	रु. ५.००	रु. ५.००	---	रु. ५.००
८	बस्ती	रु. ५०.००	रु. ५.००	रु. १०.००	---	रु. ८.००
९	एक बस्ती	रु. ५.००	रु. ५.००	रु. ५.००	---	रु. ५.००

१०	उत्तर बस्ती	रु. २०.००	रु. १०.००	रु. ५०.००	---	रु. १५.००
११	जलौकायचरण (जलौका रुग्णाने आणावी)	रु. १०.००	रु. ५.००	रु. १०.००	---	रु. १०.००
१२	पिंडस्वेद उपक्रम (१४ दिवस)	रु. ८०.००	रु. ५.०० (प्रतिदिन)	निशुल्क	---	रु. ७०.००
१३	शिरोधारा विधी	रु. २०.००	रु. १०.००	रु. १५.००	---	रु. १५.००
१४	शिरोबस्ती	रु. २०.००	रु. १०.००	रु. ५.००	---	रु. ५.००
१५	रुक्ष पेटी स्वेद	रु. १०.००	रु. ५.००	रु. १०.००	---	रु. १०.००
१६	वायका स्वेद	रु. ५.००	निशुल्क	निशुल्क	---	रु. ५.००

टिप : (**@**) शासकीय आयुर्वेद व होमिओपॅथी रुग्णालयातील वेगवेगळया उपचार / तपासणी इत्यादीकरीता सुधारीत रुग्णशुल्क लागू करण्याकरीता शासनास प्रस्तावित करण्यात आले आहे.

आयुष संचालनालनालयाचे अधिनस्त कार्यरत शासकीय, शासन अनुदानित व खाजगी विनाअनुदानित आयुर्वेद, होमिओपॅथी व युनानी महाविद्यालयांचे नावाची यादी.

(अ) पदवी अभ्यासक्रम

शासकीय आयुर्वेद महाविद्यालय

अनु क्रं	महाविद्यालयाचे नाव
१	R. A. Podar Ayurved College, Dr. Anni Besant Road, Worli, Mumbai
२	Government Ayurved College, Tulajapur Road, Osmanabad
३	Government Ayurved College, Vazirabad, Nanded
४	Government Ayurved College, Raje Raghoji Nagar, Umred, Nagpur
५	Government Ayurved College, Jalgaon
६	Government Homeopathy College, Jalgaon

शासन अनुदानित आयुर्वेद महाविद्यालय

अनु क्रं	महाविद्यालयाचे नाव
१	Smt. K. G. Mittal Punarvasu Ayurved College, Mumbai (Hindi Minority)
२	Ayurved College, Sion, Mumbai
३	Tilak Ayurved College, Rastapeth, Pune
४	A.S.S. Ayurved College, Panchavati, Nashik
५	Gangadhar Shastri Gune Ayurved College, Ahmednagar
६	D.M.M. Ayurved College, Yavatmal
७	Ashtang Ayurved College, Pune
८	Seth G. R. Ayurved College, Solapur (Jain Minority)
९	K.V.T. Randhir Ayurvedic College, Boradi, Shirpur, Dhule

१०	Shri Ayurvedic College, Nagpur
११	Shri Gurudeo Ayurved College, Mozari, Dist. Amravati
१२	Bhaisaheb Sawant Ayurved College, Sawantwadi.
१३	S.C.Mutha Aryangala Vaidyak Mahavidyalaya, Satara
१४	Vasantdada Patil Ayurved College, Sangli
१५	Vidarbha Ayurvedic College, Amravati
१६	R. T. Ayurved College, Akola

खाजगी विनाअनुदानित आयुर्वेद महाविद्यालये

अनु क्रं	महाविद्यालयाचे नाव
१	YMT ayurved college, Navi Mumbai
२	S.N.K.D.T॰s Ayurved College, Nalasopara
३	MES Ayurved College, Lote, Ratnagiri
४	Matoshri Asarabai Darade Ayurved College, Nashik
५	Shree Saptshrungi Ayurved College Nashik
६	S.M.B.T.Ayurved College, Dist- Nashik
७	K.C.Ajmera Ayu. Mahavidalaya, Dhule
८	D.S. Naik Ayurved College, Nagaon, Dhule
९	K.D.M.G. Ayurved College, Jalgaon
१०	Chaitanya Ayurved College, Jalgaon
११	B.S.D Ayurved Mahavidayla, Wagholi, Haveli, Dist- Pune
१२	Sumatibhai shah Ayurved Mahavidalaya, Hadpsar, Dist- Pune
१३	College of Ayurved - Research Centre, Nigdi, Pune
१४	Rural Institute of Ayurved - Research Center, Mayani, Satara
१५	S.S.C.Trust॰s Shri Sai Ayurved College, Barshi, Dist. Solapur.

१६	Pravara Ayurved College, shevgaon, Dist- Ahmednagar.
१७	Shri Vivekanand Nursing Home's Ayurved Mahavidalaya, Rahuri, Ahmednagar.
१८	Sangam Sevabhavi Trusts Ayurved Mahavidalaya, Ahmednagar
१९	Siddhakala Ayurved Mahavidalaya, Ahmednagar
२०	Ashwin Rural Ayurved College, Tal- Sangmner, Dist- Ahmednagar
२१	Swami Vivekanand Ayurved Medical College, Shrigonda, Dist. Ahmednagar
२२	Shri Annasaheb Dange Ayurved Mahavidlaya, Sangli
२३	Rajaram bapu patil Ayurved Mahavidalaya, Tal-Walwa, Dist- Sangli
२४	Yashwant Ayurved College, A/P- Kodoli, Tal- Panhala, Dist- Kolhapur
२५	Kedari Redekar Ayurved College, Tal-Gadhinglaz, Dist- Kolhapur
२६	Dr. J.J. Magdum Ayurved Medical College, Kolhapur (Jain Minority)
२७	Ayurved College, Peth Vadgaon, Dist. Kolhapur
२८	Chatrapati Shahu Maharaj Ayurved College, Kanchanvadi, Aurangabad
२९	Yashwantrao Chavan Ayurved College, Aurangabad
३०	Dr. Vedprakash Patil Ayurved College , Jalna
३१	Late Babruran Vittal Kale Ayurved College, Dist- Latur
३२	Ramrao Patil Ayurved College, Purna, Parbhani
३३	Sau.Shantadevi Vedprakash Patil Ayurved College, Hingoli
३४	Aditya Ayurved College, Beed
३५	Dhanwantari Ayurved College, Udgir, Dist. Latur
३६	Anandi Shikshan Prasarak Mandal's Ayurved College, Buldhana
३७	Dr. R.N.Lahoti Ayurved College, At. Sultanpur, Lonar.
३८	Dr. Rajendra Gode Ayurved College, Hospital - Research Centre, Amravati
३९	Dr. Vandanatai Dhone Gramin Ayurved College, Patur Akola
४०	S. R. Chunawale Ayurvd College, Chikhali, Dist. Buldhana
४१	M U P S Ayurved College, Degaon, Risod, Washim
४२	Gajanan Maharaj Sansthas Ayurved Mahavidyalaya, pusad, Yavatmal
४३	SKR Pandav Ayurved College, Nagpur

४४	Bhausaheb Mulak Ayurved College, Nandanvan, Dist-Nagpur
४५	Bhausaheb Mulak Ayurved College, Butibori, Nagpur
४६	Jupiter Ayurved College, Shankarpur, Nagpur
४७	Mahadevrao Shivankar Ayurved college, Gondia
४८	Smt. Vimladevi Ayurvedic College, Chandrapur
४९	Datta Meghe Ayurvedic College, Wanadongri, Hingna Road, Nagpur
५०	Anand Ayurvedic College, Vaijapur, Aurangabad.
५१	Sant Gajanan Maharaj AMC, Mahagaon, Gadhinglaj, Kolhapur.
५२	Jay Shri Siddhivinayak foundations B R Harne Ayurved College, Wangni, Ambernath, Thane.
५३	Sanjivani Multipurpose foundations Dr.Deepak Patil AMC, Borpadale (Nebapur), Panhala, Kolhapur
५४	Bhimashankar Ayurved college, Pune
५५	Shalinitai Meghe Ayurved College, Bhilewada, Bhandara
५६	Ashokrao Mane Ayurved College, Hatkanangle, Vathar Tarf Vadgaon, Kolhapur-416112, Maharashtra
५७	Matoshri Ayurved College, XWQ7+V2M, Eklahare, Near Odhagaon, At eklahare, Tq, Dist, Nashik, Maharashtra
५८	Sai Ayurved College, Gut No. 11, Khandala Tq, Dist, Vaijapur, Aurangabad- 431116
५९	Ideal College of Ayurved, At Post - Posheri, Taluka, Wada, Maharashtra 421303
६०	Dhaneshwari Ayurved College, Gevaritanda, Paithan Road, Aurangabad 431002
६१	Sawkar Ayurved College Satara 247, Panmalewadi, Satara Maharashtra 415015
६२	Shivajirao pawar Ayurved College & Research Center, Pachegaon, Tal: Nevasa, Dist: Ahmednagar, Maharashtra, Pin Code: ४१३७२१.
६३	Matoshri Ayurved Collge, Karjule Harya A.Nagar
६४	Pharate Patil Ayurved College Shirur Pune
६५	RASHTRASANT JANARDAN SWAMI AYURVED COLLEGE, AHMEDNAGAR
६६	Goraksh Ayurved College Khamgaon Aurangabad

६७	P. R. Pote Ayurved College Amaravati
६८	Shantabai Arli Ayurved College Jat Sangli
६९	Sanjeevani Ayurved College Kopargaon
७०	Shubhangi Patil Ayurved College Kolhapur
७१	Annasaheb More Ayurved College Beed
७२	Ratndeep Ayurved College Jamkhed Ahmednagar

शासन अनुदानित युनानी महाविद्यालये

अनु क्रं	महाविद्यालयाचे नाव
१	Dr. M.I. Jamkhanwala Tibbia College, Varsova, Andheri, Mumbai
२	Z.V.M. Unani Medical College, Pune
३	Mohammadia Tibbia College - Hospital, Malegaon, Dist. Nashik

खाजगी विनाअनुदानित युनानी महाविद्यालये

अनु क्रं	महाविद्यालयाचे नाव
१	A G Unani Medical College, Akkalkuwa, Dist. Nandurbar
२	Iqra Education Society's Unani College, Jalgaon.
३	Yunus Fazlani Unani Medical College, - AL Fazlani Hospital, Aurangabad
४	Al Amin Unani Medical College, Malegaon

खाजगी विनाअनुदानित होमिओपॅथी महाविद्यालये

अनु क्रं	महाविद्यालयाचे नाव
१	Smt. C. M. Patel Homoeopathic Medical College, Mumbai
२	Y.M.T. Homoeopathic Medical College, Kharghar, Navi Mumbai
३	Virar Homoeopathic Medical College, Virar, Dist. Thane
४	Janseva Mandal◦s Sai Homoeopathic Medical College, Bhiwandi, Thane.
५	K.E.S.◦s C.H. Keluskar Homoeopathic Medical College, Alibag, Raigad
६	Dapoli Homoeopathic Medical College, Ratnagiri
७	Loknete Adv. Datta Patil Homoeo Medical College, Vengurla, Sindhudurg
८	Dhondumama Sathe Homoeopathic Medical College, Pune
९	LFP Edu Foundations Homoeopathic Medical College, Chinchwad, Pune.
१०	Anantrao Kanse Homoeopatthic Medical College,Dist. Pune
११	Motiwala Homoeopathic Medical College, Nashik (Gujrati Minority)
१२	Smt. K. B. Abad Homoeopathic Medical College, Chandwad, Dist. Nashik (Jain Minority)
१३	Dhanwantari Homoeopathic Medical College, Nashik
१४	K.D.M.G.◦s Homoeopathic Medical College, Shirpur, Dhule.
१५	Shri Chamundamata Homoeopathic Medical College, Chincholi, Dist. Jalgaon
१६	Dr.Ulhas Patil Homoeopathic college, Jalgaon
१७	G.N.R. Homoeopathic Medical College, Solapur
१८	MHFs Homoeopathic Medical College, Sangamner, Ahmednagar.
१९	Ahmadnagar HMC,Savedi Rd, Ahmadnagar
२०	Jamkhed Homoeopathic Medical College, Ratnapur, Jamkhed, Dist. Ahmednagar

२१	Sawkar Homoeopathic Medical College, Satara
२२	Gulabrao Patil Homoeopathic Medical College,Dist. Sangli
२३	Dr. J.J. Magdum Homoeo Medical College, Jaysingpur,Kolhapur
२४	S.J.P.E.S.◦s Homoeopathic Medical College, Kolhapur
२५	Venutai Yashwantrao Chavan Homoeopathic Medical College, Kolhapur
२६	E. B. Gadkari Homoeopathic Medical College, Gadhinglaj, Kolhapur.
२७	R.R.Patil Homoepathic Medical College, Hospital - Research Centre, Sangli
२८	P.S.P.M.◦s Mahila Homoeopahic Medical College, Solapur (For Women only)
२९	Kakasaheb Mhaske Homoeopathic Medical College, Nagapur, Ahmednagar
३०	Vamanrao Ithape Homoeopathic College, Sangamner, Ahmednagar
३१	Sharadchandraji Pawar Homoeopathic Medical College, Ahmednagar
३२	D.K.M.M Homoeopathic College, Shri guru ganesh nagar, Aurangabad (Jain Minority)
३३	Foster Development Homoeopathic Medical College, Aurangabad
३४	Sayali Charitable Trust◦s College of Homoeopathy, Aurngabad.
३५	Shri Bhagwan Homoeopathic Medical College, Aurangabad
३६	Sonajirao Kshirsagar Homoeopathic Medical College, Beed
३७	KSPM's Vasantrao Kale Homoeopathic Medical College, Latur
३८	P. D. Jain Homoeopathic Medical College, Parbhani
३९	S.M.P.S. Kadam Homoeopathic Medical College, New Nanded
४०	Guru Mishri Homoeopathic Medical College, Shelgaon, Dist. Jalna
४१	Antarbharti Homoeo College, Nagpur
४२	Gondia Homoeo Medical College, Gondia
४३	Purushotamdas Bagla Homoeo Medical College, At. Arwat, Dist. Chandrapur
४४	HES Homoeopathic Medical College, Akot Road, Akola

४५	Panchsheel Homoeopathic Medical College, Khamgaon Dist. Buldhana
४६	Takhatmal Shrivallabh Homoeopathic Medical College, Amravati.
४७	P.J.N.M. Institute of Homeopathic Medical Sciences, Amravati
४८	Shri Janata Homoeopathic college, Akola
४९	Atal Bihari Vajp HMC, Jalke, Ahmednagar
५०	Mahalaxmi HMC, Jaoli, Satara
५१	S.S.V.P. HMC, Hatta, Basmat, Hingoli
५२	Asarabai Darade's Jagdamba HMC, Yeola, Nasik
५३	Nootan HMC, Sangli
५४	Lt.Mrs.Housabai HMC, Shirol, Kolhapur
५५	Matoshri asarabai darade homeopathic medical College and hospital MH SH 10, Babhulgaon Bk., Yevala, Nashik Maharashtra 423401
५६	Omar Homoeopathic Medical College and Research Center Railway Station , Ranjaniwadi, 431207 Jalna
५७	Sharddha Homoeopathic Medical College, Kondalazambre, Wasim, Maharashtra 444505
५८	Mouli HMC, Udgir, Latur
५९	Prakashchand Jain HMC ,Ajmera, Jalgon
६०	M L DHAWALE INSTI PALGHAR(PG College) Boisar Rd, opp. S.T. Workshop, Palghar, 401404

(ब) पदव्युत्तर अभ्यासक्रम

शासकीय आयुर्वेद महाविद्यालय

अ क्रं	महाविद्यालयाचे नाव (PG)
१	R. A. Poddar Ayurved College, Dr. Anni Besant Road, Worli, Mumbai
२	Government Ayurved College, Raje Raghoji Nagar, Umred, Nagpur
३	Government Ayurved College, Vazirabad, Nanded
४	Government Ayurved College, Tulajapur Road, Osmanabad

शासन अनुदानित आयुर्वेद महाविद्यालय

अ क्रं	महाविद्यालयाचे नाव (PG)
१	Smt. K. G. Mittal Punarvasu Ayurved College, Mumbai (Hindi Linguistic Minority)
२	Ayurved College, Sion, Mumbai
३	A.S.S. Ayurved College, Panchavati, Nashik
४	Tilak Ayurved College, Rastapeth, Pune
५	Ashtang Ayurved College, Pune
६	Seth G. R. Ayurved College, Solapur (Jain Minority)
७	S.C.Mutha Aryangala Vaidyak College, Satara
८	Shri Ayurvedic College, Nagpur
९	Vidarbha Ayurvedic College, Amravati
१०	D.M.M. Ayurved College, Yavatmal
११	R. T. Ayurved College, Akola

खाजगी विनाअनुदानित आयुर्वेद महाविद्यालय

अ क्रं	महाविद्यालयाचे नाव (PG)
१	YMT ayurved college, Navi Mumbai
२	Shree Saptshrungi Ayurved college, Nashik
३	S.M.B.T.Ayurved College, Dist- Nashik
४	Pravara Ayurved College, shevgaon, Ahmednagar.
५	Sangam Sevabhavi Trusts Ayurved college,Ahmednagar
६	Siddhakala Ayurved Mahavidalaya, Ahmednagar
७	Ashwin Rural AyurvedCollege Sangmner, Ahmednagar
८	SVNH Ayu College, Rahuri, Ahmednagar.
९	College of Ayurved Research Centre,Nigdi,Pune
१०	B.S.D Ayurved college Wagholi, Haveli, Dist- Pune
११	Sumatibhai shah Ayurved college Hadpsar, Dist- Pune
१२	K.C.Ajmera Ayu. college Dhule
१३	Shri Annasaheb Dange Ayurved college Sangli
१४	Rajaram bapu patil Ayurved college,Walwa,Sangli
१५	Yashwant Ayurved College, Kodoli,Panhala, Kalhapur
१६	Kedari Redekar Ayurved College,Gadhingla,Kolhapur
१७	CSMS Ayurved College, Kanchanvadi, Aurangabad
१८	Late Babruran Vittal Kale Ayurved College, Dist- Latur
१९	Bhausaheb Mulak Ayurved College, Nandanvan,Nagpur
२०	Gramin Ayurved college, patur, akola
२१	MES Ayurved College, Lote, Ratnagiri

खाजगी विनाअनुदानित युनानी महाविद्यालय

अ क्रं	महाविद्यालयाचे नाव (PG)
१	Z.V.M. Unani Medical College, Pune

खाजगी विनाअनुदानित होमिओपॅथी महाविद्यालय

अ क्रं	महाविद्यालयाचे नाव (PG)
१	Y.M.T. Homoeopathic Medical College, Kharghar, Navi Mumbai
२	Dhondumama Sathe Homoeo pathic Medical College, Pune
३	Motiwala Homoeopathic Medical College, Nashik
४	Smt. K. B. Abad Homoeo Medical College, Chandwad, Dist. Nashik
५	Dr. J.J. Magdum Homoeo Medical College, Jaysingpur, Kolhapur
६	S.J.P.E.S.॰s Homoeopathic Medical College, Kolhapur
७	Kakasaheb Mhaske Homoeo Medical College, Nagapur, Ahmednagar
८	Vamanrao Ithape Homoeopathic College, Sangamner, Ahmednagar
९	D.K.M.M Homoeopathic College, Aurangabad
१०	Foster Development Homoeopathic Medical College, Aurangabad
११	Shri Bhagwan Homoeopathic Medical College, Aurangabad
१२	Sonajirao Kshirsagar Homoeopathic Medical College, Beed
१३	P. D. Jain Homoeopathic Medical College, Parbhani
१४	Panchsheel Homoeopathic Medical College, Khamgaon Dist. Buldhana
१५	Guru Mishri Homoeopathic Medical College, Jalna
१६	M.L.Dhawale Homoeopathic Institution, Palghar.

---///////-----